

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2024-3-9>

УДК 332.1:711.4

JEL R12, R58, O18

С. М. Ткач

кандидат економічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу просторового розвитку

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені

М. І. Долишнього НАН України», м. Львів

e-mail: tkach.solo@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8295-7820>

Я. В. Панас

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту персоналу та адміністрування Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

e-mail: yaroslav.v.panas@lpnu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4520-9273>

МІСЬКІ АГЛОМЕРАЦІЇ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Установлено, що світові тенденції розвитку міських агломерацій зосереджені на поліцентричному розвитку, інтеграції транспорту, екологізації та впровадженні цифрових технологій для підвищення ефективності управління. В Україні ці тенденції частково реалізуються через розвиток децентралізації, впровадження смарт-технологій, спроби інтегрувати громадський транспорт у межах агломерацій та екологічні ініціативи. Здійснено огляд передумов розвитку міських агломерацій в регіонах України. Досліджено трансформацію бачення ролі агломерацій у державній візії стратегічного розвитку регіонів України. Розглянуто актуальні виклики та можливості розвитку міських агломерацій в умовах повномасштабної війни. З'ясовано, що розвиток агломерацій в Україні стикається з низкою викликів, але продовження адаптації світових тенденцій може сприяти сталому розвитку українських агломерацій. Міські агломерації в Україні мають значний потенціал для розвитку завдяки децентралізації та зростанню урбанізаційних процесів. Інтегрування транспортної інфраструктури, залучення інвестицій у міста-супутники та впровадження сталих екологічних і цифрових рішень можуть стати рушіями їхнього прогресу. Наголошено, що важливим чинником є розроблення законодавчої бази функціонування агломерацій в Україні.

Ключові слова: міські агломерації, війна, урбанізація, інфраструктура, міграція, реконструкція, сталий розвиток.

Tkach S. M., Panas Ya. V. URBAN AGGLOMERATIONS IN THE REGIONS OF UKRAINE: PREREQUISITES AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT IN TIMES OF WAR

Urban agglomerations in the regions of Ukraine play an important role in the development of the economy and social infrastructure, especially in the context of a full-scale war, when new challenges and opportunities for adaptation arise. In view of this, the purpose of the study is to review the development of agglomeration processes in Ukraine in the context of current global urban trends and wartime challenges. The article poses the following research questions: 1) What are the peculiarities of the development of agglomeration processes in Ukraine? 2) What is the place of agglomerations in the strategic vision of the development of Ukrainian regions? 3) What are the challenges and opportunities for the further development of urban agglomerations in the regions? It has been established that global trends in the development of urban agglomerations are focused on polycentric development, transport integration, greening, and the introduction of digital technologies to improve management efficiency. In Ukraine, these trends are partly being implemented through the development of decentralisation, attempts to integrate public transport within agglomerations, and environmental initiatives, although their progress is slowed down by limited resources and the impact of the war. The article reviews the prerequisites for the development of urban agglomerations in the regions of Ukraine since independence, including demographic changes, economic concentration in large cities, transport infrastructure, and decentralisation reforms, which have created conditions for the spatial integration of settlements. The article studies the transformation of the role of agglomerations in the state vision of the strategic development of Ukrainian regions. The role of agglomerations in the state strategies of regional development of Ukraine has increased significantly in recent years. They have become important tools for stimulating economic growth, creating new jobs, and improving social services. In addition, agglomerations have become key to post-war recovery and adaptation to new economic realities, especially in the context of integration of internally displaced persons and infrastructure rehabilitation. The article examines the current challenges and opportunities for the development of urban agglomerations in Ukraine in the context of a full-scale war. It is established that the development of agglomerations in the regions of Ukraine faces a number of challenges, such as imbalances in the development of cities and suburbs, weak infrastructure, the influx of IDPs, environmental problems, and the impact of war. However, decentralisation creates

opportunities for more effective governance. Continued adaptation of global trends can contribute to the sustainable development of Ukrainian agglomerations. Urban agglomerations in Ukraine have significant potential for development due to decentralisation, which creates conditions for cooperation between communities, and the growth of urbanisation processes. Integrating transport infrastructure, attracting investment in satellite cities, and implementing sustainable environmental and digital solutions can drive their progress. An important factor is the development of a legislative framework for the functioning of agglomerations in Ukraine, which is critical to ensure effective management of territories, infrastructure development, and improvement of the quality of life of the population. Such a legal framework will help to stimulate inter-municipal cooperation, integration of public transport, and implementation of environmental and economic initiatives within agglomerations.

Keywords: urban agglomerations, war, urbanization, infrastructure, migration, reconstruction, sustainable development.

Постановка проблеми. Міські агломерації відіграють вагомую роль у розвитку країн, оскільки вони є центрами економічної, соціальної та культурної активності. Вони сприяють концентрації виробництва, інновацій та наукових досліджень, що стимулює розвиток економіки як на національному, так і на регіональному рівнях. У сучасних умовах війни роль агломерацій в регіонах України стає ще більш критичною. Вони не лише стикаються з викликами, як-от руйнування інфраструктури та міграція населення, але й можуть стати основними центрами відбудови країни. Реконструкція та розвиток на засадах сталого управління допоможуть агломераціям стати рушійною силою післявоєнного відродження, а також сприяти довгостроковій стабільності та інноваційному розвитку. З огляду на зазначене вивчення передумов розвитку та сучасного стану агломерацій в регіонах є актуальною темою для дослідження.

Аналіз останніх досліджень засвідчив високий інтерес науковців до проблематики агломерацій як закордоном, так і в Україні. Вивченню останніх тенденцій та проблем розвитку агломерацій в регіонах України присвячені праці М. Мельник, К. Мезенцева, Я. Олійник, І. Лещух, Б. Шустера, І. Павлова та ін. [1-6]. Досліджують цю проблематику також і зарубіжні науковці. Наприклад, R. Baldwin [7] відводить вагоме місце у формуванні міських агломерацій глобальним комунікаційним мережам і транснаціональним компаніям. Автори [8] підкреслюють важливість інновацій, ефективного використання ресурсів та управлінських стратегій для сталого розвитку агломерацій. R. Florida [9] стверджує, що міські агломерації процвітають тоді, коли вони приваблюють талановитих і творчих людей, які сприяє створенню динамічних та інноваційних середовищ. Y. Cao, R. Zhang та D. Zhang [10], досліджуючи феномен швидкого зростання міських агломерацій у Китаї, особливу увагу приділяють проблемам управління в умовах масової міграції із сільських зон у міські. A. Otsuka [11], вивчаючи японський досвід розвитку агломерацій, аналізує, як урбаністичне зростання може бути збалансоване з екологічною стійкістю та ефективним управлінням. J. Sachs [12] наголошує на тому, що агломерації мають відігравати провідну роль у вирішенні глобальних екологічних і соціальних проблем через раціональне управління ресурсами. Його праці присвячені аналізу

ролі та впливу міських агломерацій в контексті досягнення Цілей сталого розвитку ООН.

Цінною для адаптування зарубіжного досвіду в Україні є робота R. Ahrend, A. Lembcke та A. Schumann [13], які, досліджуючи специфіку управління міськими агломераціями в ЄС, підкреслюють значення децентралізації та взаємодії між містами й передмістями для економічної стабільності та сталого розвитку. Автори [14] вивчають особливості урбанізації та агломерації в Європі, зокрема в контексті регіональних відмінностей. Вони акцентують на соціальних та економічних викликах, з якими стикаються міські агломерації в різних європейських країнах, вказують на важливість регіональних політик для сприяння сталому розвитку міських агломерацій в Європі.

Метою статті є здійснення огляду розвитку агломераційних процесів в Україні в контексті сучасних світових урбаністичних тенденцій та викликів воєнного часу. З огляду на мету в дослідженні ставляться такі наукові запитання: 1) Які особливості розвитку агломераційних процесів в Україні? 2) Яке місце агломераціям відводиться у стратегічному баченні розвитку регіонів України? 3) Які виклики та можливості є для подальшого розвитку міських агломерацій у регіонах?

Основні результати дослідження. Сучасні тенденції розвитку міських агломерацій обумовлені швидкою урбанізацією та прагненням до сталого розвитку. У більшості країн спостерігається значне зростання населення в мегаполісах, що викликає низку економічних, екологічних і соціальних викликів. Як свідчать дані Світового банку [15], приблизно 56% населення світу проживає в містах, а до 2050 р. кількість міських мешканців збільшиться більш ніж удвічі. В Україні майже 70% населення проживало у містах (дані за 2021 р.) [16]. Вимогою сьогодення є побудова міст, які «працюють» – зелених, стійких та інклюзивних. Відповідно, міста трансформуються в «розумні» (smart cities), де активно застосовуються інноваційні технології для оптимізації транспортних потоків, енергоспоживання та надання комунальних послуг. Такі технології допомагають покращити якість життя мешканців і роблять міста більш екологічно сталими. Наприклад, розвиток інтелектуальних транспортних систем і «зеленої» інфраструктури сприяє скороченню рівня викидів вуглецю, що є відповіддю на дедалі більші

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

екологічні виклики. У довоєнний період українські міста також розвивалися в цьому напрямі, особливі успіхи демонстрували не лише такі великі міста, як Київ, Харків і Львів, а також Дрогобич, Маріуполь, Рівне, Івано-Франківськ, Тернопіль та ін. [17]. Однак у сучасних умовах для частини з них цей поступ призупинився / уповільнився.

Інша важлива світова тенденція – це децентралізація функцій міст (розподіл різних функцій міста (наприклад адміністративних, економічних, інфраструктурних, соціальних та ін.) із центральних районів на периферійні території або передмістя) та інтегрування передмість у загальну структуру агломерацій. Ця тенденція має на меті зменшити перенаселення центрів міст, перенісши частину ділової активності (створення бізнес-парків, офісних центрів або хабів за межами центру міст), культурних та освітніх об'єктів і житлових зон на околиці та передмістя. Така політика дає змогу зменшити навантаження на інфраструктуру мегаполісів, забезпечити доступ до житла за помірними цінами та скоротити час на щоденні поїздки. Процес децентралізації в Україні, що розпочався у 2014 р., тісно пов'язаний зі світовою тенденцією інтеграції передмість у структуру агломерацій та розподілу міських функцій між центром і периферією. Завдяки децентралізації українські громади отримали більше повноважень для розвитку власних територій, зокрема навколо великих міст.

У перші роки незалежності України, коли почали формуватися тенденції до концентрації населення у великих містах і навколо них, найбільш виразними прикладами, окрім Києва, стали агломерації таких великих промислових міст, як Харків, Дніпро, Донецьк та Одеса. Люди почали мігрувати до міст у пошуках роботи та кращих соціальних умов, проте урбанізаційні процеси були сповільнені економічною нестабільністю. Протягом наступного десятиліття (початок 2000-х років), коли економіка України почала поступово стабілізуватися, зростання агломераційних процесів стало більш виразним. Київська агломерація продовжувала розширюватися завдяки міграції населення з інших регіонів України, зокрема сільських місцевостей. Завдяки зростанню економічної та культурної значущості міста в Західній Україні також почала формуватися Львівська агломерація. Навколо великих індустріальних центрів, таких як Дніпро, Донецьк і Харків, попри економічні виклики, зберігався певний рівень міграційної привабливості. Найбільш виразними агломераціями, подекуди протоагломераціями, до війни росії проти України були Київська, Вінницька, Харківська, Донецько-Макіївська, Горлівсько-Єнакіївська, Краматорська, Маріупольська, Дніпровська, Одеська, Львівська, Криворізька та ін. Загалом експерти виділяють в Україні понад 20 агломерацій.

Після початку реформи децентралізації у 2014 р. з'явилися нові можливості для розвитку малих міст і

міст-сателітів навколо агломераційних центрів. Окрім того, економічний розвиток великих міст, зокрема Києва, Львова та Одеси, сприяв міграції населення до цих центрів і розширенню їхніх агломерацій. Натомість у східних регіонах через початок російського вторгнення та вимушене переміщення людей в інші регіони спостерігалось скорочення населення в таких великих промислових центрах, як Донецьк і Луганськ. Згодом посилюють свої позиції та набувають помітного увиразнення Київська, Львівська, Харківська та Одеська агломерації. Зокрема, спостерігається тенденція до розширення приміських зон цих великих міст через будівництво житлових районів та інфраструктури.

Попри фактичну наявність значної кількості міських агломерацій в регіонах України, саме Київська агломерація у 2019 р. стала першою зареєстрованою місцевою асоціацією, куди увійшло 19 місцевих громад. Метою цієї асоціації є об'єднання зусиль місцевих рад для розв'язання спільних проблем територіальних громад, захист їхніх прав та інтересів, а також створення умов для соціально-економічного розвитку населених пунктів та ефективного здійснення повноважень місцевого самоврядування [18]. За час функціонування агломерації громади було долучено до єдиної інформаційно-аналітичної мережі Києва, Ірпінь під'єднано до водопровідної системи Києва, проведено навчання і тренінги для громад тощо. Утворення Київської агломерації відіграло позитивну роль під час війни, адже дало громадам змогу ефективніше та оперативніше реагувати на наслідки окупації російської федерації. Після деокупації Київської області загальні збори Київської агломерації визначили три пріоритетні проекти співпраці: транспортні, економічні та екологічні. Означено, що важливість Київської агломерації під час війни обумовлена стратегічним значенням Києва як столиці, вагомістю наявного гуманітарного хаба, відновленням і підтриманням місцевої інфраструктури та економічним відновленням.

Другим містом, яке зробило кроки до офіційного становлення агломерації, став Львів. Після двох років клопіткої роботи 12.10.2023 р. у Львові було представлено проєкт Стратегії розвитку потенційної Львівської агломерації до 2027 року, над яким працювали фахівці Ради Європи разом з громадами та за координації Львівської обласної військової адміністрації. 24.11.2023 р. у Львові на засіданні керівного комітету, куди входили представники всіх громад, органів влади та експерти, вона була погоджена. 29.04.2024 р. Львівська громада спільно з дев'ятьма сусідніми громадами (Жовква, Городок, Великий Любінь, Новий Яричів, Зимна Вода, Жовтанці, Пустомити, Бібрка та Куликів) створили Асоціацію органів місцевого самоврядування «Львівська агломерація». Було затверджено статут, обрано голову та співголову асоціації, виконавчого директора, затверджено персональний склад правління та персональний склад ревізійної комісії

[19]. Планується, що новоутворена асоціація стане платформою, що об'єднає громади задля реалізації спільних проєктів на взаємовигідних і рівноправних засадах [20]. У Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року агломерацію означено як суспільно-територіальне утворення, що є осередком економічного розвитку.

Очікується, що наступною в списку формалізованих агломерацій стане Одеса. Адже ще у 2011 р. відбувалося позиціонування Одеського субрегіону як агломерації та було затверджено Стратегічний план підвищення конкурентоспроможності та економічного розвитку Одеської агломерації (субрегіону) в межах чотирьох міст (Одеса, Теплодар, Южне, Іллічівськ), а також трьох районів (Біляївський, Комінтернівський та Овідіопольський). У цьому документі Одеська агломерація поставала як відкритий для інвестицій центр Півдня України, головний елемент транспортної інфраструктури Чорноморського басейну, регіон динамічного, інноваційного та агропромислового розвитку, пріоритетом якого є ефективна взаємодія та партнерство громад задля спільного процвітання, територія з високим рівнем якості людських ресурсів і потенціалом для розвитку туризму [21].

Варто зазначити, що через війну процес формалізації інших вагомих міських агломерацій України (Харківської, Запорізької, Криворізької, Дніпро-Кам'янської) наразі призупинився. З другого боку, це посилює фокус уваги на Київську та Львівську агломерацію, що створює позитивні передумови для подальшого розвитку цих утворень. Окрім того, варто враховувати наплив внутрішньо переміщених осіб у відносно безпечніші регіони та його можливий вплив на агломерації.

Упродовж останніх десятиліть можна спостерігати й трансформацію ролі агломерацій у стратегічному баченні розвитку регіонів України. Очевидно, що як окремі міста, так і агломерації демонструють різні шляхи розвитку та соціально-економічної реструктуризації відповідно до їхніх специфічних територіальних умов, зокрема з точки зору географічного та геополітичного становища, а також завдяки власному регіональному потенціалу [22; 23]. Різні політики для підтримання цього розвитку розроблялися здебільшого на національному рівні, а останніми роками також і на рівні міст та агломерацій, з акцентом на інтегровані стратегії розвитку прилеглих територій.

Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2015 року (далі – ДСРР-2015) була розроблена та затверджена у 2006 р. Цей документ став першим кроком до системного підходу в управлінні регіональним розвитком і був спрямований на зменшення диспропорцій між різними регіонами країни, підвищення їхньої економічної спроможності та ефективне використання потенціалу кожного регіону. У ДСРР-2015 міські агломерації визнавалися важливими

осередками економічного й соціального життя, хоча питання системного розвитку їх не було детально розкрито. Серед провідних аспектів ДСРР-2015, де агломерації були згадані: 1) інфраструктурні проєкти (розвиток агломерацій як важливий напрям інвестицій в інфраструктуру); 2) урбаністичний розвиток (значення агломерацій для економічної інтеграції міських і сільських територій); 3) каталізatori економічного зростання (роль агломерацій як центрів економічної активності, що можуть сприяти зменшенню регіональних диспропорцій) [24].

Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2015 року передбачалася державна фінансова допомога, що повинна була надаватися органам місцевого самоврядування та спрямовуватися в межах реалізації політики регіонального розвитку на фінансування проєктів з питань розвитку великих міст і міських агломерацій. У ДСРР-2015 було виділено п'ять міських агломерацій: Донецьк, Дніпропетровськ, Київ, Львів, Одеса та Харків. Було зазначено, що реалізація пріоритетних напрямів здійснюватиметься шляхом розбудови й модернізації технічної та суспільної інфраструктури найбільших міських агломерацій і великих міст для перетворення їх на основні осередки припливу людей, товарів, капіталу та інформації. Окрім того, основною метою розвитку великих міст і міських агломерацій було визначено створення умов для посилення стимулювальної ролі їх у соціально-економічній, науково-культурній, суспільній та екологічній сфері. Планувалося, що основна увага приділятиметься модернізації комунікаційної, телекомунікаційної інфраструктури, розвитку науки, вищої та професійно-технічної освіти, культури та мистецтва, охорони навколишнього природного середовища для участі в культурному й економічному обміні між містами в Україні, ЄС та державах світу.

Поняття міських агломерацій та значення їх для національної економіки вийшло на передній план в українських стратегіях розвитку пізніше, коли з'явилася необхідність у чіткішому регулюванні процесів урбанізації і координації розвитку великих міст і прилеглих до них територій.

У Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року (далі – ДСРР-2020) відслідковується посилення ролі обласних центрів у загальноекономічному розвитку та визначальний характер їх для подальшої територіальної диференціації соціально-економічного становища в країні (динаміка економічного зростання у великих міських агломераціях пришвидшить міграційний рух із сільських населених пунктів і малих міст з обмеженим потенціалом розвитку. Уперше окреслюються заходи щодо надання допомоги внутрішньо переміщеним особам і подолання наслідків вторгнення російської федерації на територію України (Луганської, Донецької областей та АР Крим). У ДСРР-2020 міські агломерації розглядаються як центри, що мають потенціал для значного впливу на економічний

розвиток і зменшення регіональних диспропорцій. Вони є пріоритетними об'єктами для інвестицій у розвиток інфраструктури, інтеграцію прилеглих територій та сталий розвиток. У ДСРР-2020 підкреслено необхідність надання допомоги їм для досягнення загальнонаціональних цілей розвитку.

Зокрема, задля підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів передбачалося підвищення ролі та функціональних можливостей міст у подальшому розвитку регіонів, створення умов для поширення позитивних процесів на інші території, розвиток сільської місцевості. У ДСРР-2020 підтримання інтеграційної ролі міст як центрів економічного та соціального розвитку забезпечувалося посиленням транспортно, інформаційного та комунікативного зв'язку міст – центрів економічного зростання з менш розвинутими прилеглими територіями; визначенням механізму стимулювання співробітництва територіальних громад, зокрема шляхом об'єднання їхніх ресурсів, розроблення планів розвитку міст і прилеглих до них населених пунктів і реалізації спільних проектів; розвитком державно-приватного партнерства шляхом посилення взаємодії в системі «органи місцевого самоврядування – бізнес – територіальна громада»; наданням можливості доступу через інтернет до унікальних для міст послуг музеїв, театрів, бібліотек, медичних центрів, університетів тощо. Водночас створення умов для поширення позитивних процесів розвитку міст на інші території було передбачено виконанням таких завдань: поліпшення транспортної доступності в межах регіону; розвиток сільської місцевості та інтелектуального капіталу; підвищення рівня інноваційної та інвестиційної спроможності регіонів; розвиток підприємницького середовища та конкуренції на регіональних товарних ринках; раціональне використання природно-ресурсного потенціалу; збереження культурної спадщини та найцінніших природних територій; розвиток трансграничного співробітництва; диверсифікація джерел енергопостачання та підвищення рівня енергоефективності в регіонах [25].

Отже, Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року передбачала зміцнення зв'язків між містами та прилеглими територіями шляхом розвитку транспорту, інформаційних і комунікаційних систем, а також стимулювання співробітництва між територіальними громадами та підтримання державно-приватного партнерства. Також передбачалося поширення позитивних міських процесів на сільську місцевість; розвиток інфраструктури, інтелектуального капіталу, інновацій та підприємництва; збереження культурної спадщини та природних ресурсів; трансграничне співробітництво; забезпечення енергоефективності й диверсифікації енергопостачання.

У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки (далі – ДСРР-2027) роль міських агломерацій значно посилилася порівняно з попередніми стратегіями. Було дано визначення

терміна «агломерація» як територіальних скупчень населених пунктів (насамперед міст), що формують цілісні суспільно-територіальні утворення із чисельністю населення понад 500 тис. осіб [26]. Фактично вони є територіями концентрації населення, капіталу й бізнесу та мають інтенсивні господарські, трудові, культурно-побутові зв'язки з навколишніми територіями, характеризуються високим рівнем розвитку інфраструктури, економіки та надання послуг населенню. До потенційних агломерацій віднесено вже сім великих міст: Львів, Київ, Дніпро, Запоріжжя, Кривий Ріг, Одесу та Харків. Їх визнано провідними рушіями економічного зростання та інструментом для збалансованого регіонального розвитку.

В оновленій версії ДСРР-2027 від 22.08.2024 р. передбачено, що заходи з реалізації державної регіональної політики спрямовуватимуться на поширення позитивного впливу регіональних полюсів зростання (міських агломерацій, міст) і територій сталого розвитку, а також відновлення інфраструктури, економічної активності, публічних послуг і балансу екосистем; створення безпечових умов для повернення в регіони внутрішньо переміщених осіб; створення сприятливих умов для діяльності всіх суб'єктів господарювання на територіях відновлення; підтримання та ефективне використання потенціалу територій з особливими умовами для розвитку.

У межах стратегічної цілі «Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, кліматичному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах» та оперативної цілі «Забезпечення інтегрованого розвитку територій з урахуванням інтересів майбутніх поколінь» задля забезпечення інтегрованого розвитку територій, ураховуючи інтереси майбутніх поколінь, передбачено створення законодавчої основи функціонування та розвитку агломерацій, забезпечення збалансованого просторового розвитку територій, що входять до складу цих агломерацій.

Зміна ролі міських агломерацій у державних стратегіях регіонального розвитку демонструє поступову еволюцію підходів до їхнього розвитку та усвідомлення важливості їх як ключових факторів економічного та соціального зростання. Перехід від спорадичного визнання важливості агломерацій до системного сприйняття їх як рушіїв регіонального розвитку відображає загальну еволюцію підходів. Створення законодавчої бази стало критично важливим у 2024 р., оскільки агломерації потребують чітких регламентованих механізмів управління, фінансування та координації між різними рівнями влади. Законодавчі межі дадуть змогу запровадити системний підхід до розвитку агломерацій, що охоплює інфраструктурні, екологічні, соціальні та економічні аспекти, забезпечуючи стаке зростання та підтримання місцевих громад. Цей підхід також відкриває можливості для адаптації найкращих європейських практик і впровадження державно-

приватних партнерств, розвитку стратегічного планування та забезпечення ефективного використання ресурсів агломерацій, що особливо актуально в умовах майбутньої відбудови України після війни.

Закони України «Про співробітництво територіальних громад» і «Про асоціації органів місцевого самоврядування» стали базовими нормативно-правовими актами, на основі яких нині здійснюється функціонування громад у межах агломерацій. Адже в Україні досі немає окремого спеціалізованого закону, який повністю регулював би питання створення та функціонування міських агломерацій. Частина друга статті 142 Конституції України визначає конституційні засади агломерацій: «Територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби» [27].

У 2017 р. на розгляд Верховної Ради України було внесено законопроект «Про міські агломерації», у 2019 р. його було відхилено. Наразі тривають роботи над законопроектом «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку співробітництва територіальних громад».

Українські міські агломерації щодня стикаються із численними перешкодами, зумовленими насамперед війною та її довгостроковими наслідками. Кількість міст, які зазнають пошкоджень / руйнувань інфраструктури, постійно зростає, як і збільшуються масштаби руйнувань. Під особливою загрозою та регулярними обстрілами знаходиться енергетична інфраструктура міст. В умовах війни розвиток агломерацій потребує врахування безпекових аспектів, таких як забезпечення достатньої кількості та належного стану бомбосховищ, захисних споруд, стратегічних запасів тощо.

Особливим викликом для міських агломерацій також є масова міграція населення. Агломерації у відносно безпечних регіонах України, які стали тимчасовим / постійним прихистком для внутрішньо переміщених осіб, зіштовхнулися з потребою забезпечити цю категорію населення житлом, місцем праці та соціальною допомогою. Водночас гостро стоїть проблема втрати трудового капіталу внаслідок мобілізації та виїзду за кордон молоді та кваліфікованої робочої сили. Зниження ж народжуваності та загальна втрата населення погіршують перспективи довгострокового розвитку агломерацій в Україні.

В економічному аспекті все складнішим викликом для міських агломерацій є залучення інвестицій, особливо іноземних. Інвестори уникають вкладень у регіони, що знаходяться близько до зони бойових дій. Державні та міжнародні ресурси в Україні здебільшого спрямовують на оборону та гуманітарну допомогу, на інші аспекти розвитку агломерацій

залишається мало коштів. Руйнування підприємств у регіонах України зменшує економічний потенціал агломерацій. Також гостро стоїть питання протистояння екологічним викликам, які істотно посилюються в умовах війни. Варто не забувати, що людські та фінансові втрати, постійний стрес і втома негативно впливають на психологічний стан людей, а це може знижувати продуктивність і активність мешканців агломерацій.

Незважаючи на наявні виклики, агломераційні процеси в регіонах України мають значний потенціал для розвитку. Реформа децентралізації заклала позитивні передумови для подальшого формування та посилення агломерацій як інструменту ефективного управління територіями, об'єднання ресурсів міст і навколишніх громад, оптимізації надання послуг і підвищення інвестиційної привабливості територій. Агломерації Західного регіону України мають значні можливості для посилення транскордонної співпраці через інтеграцію з європейськими транспортними та економічними мережами, формування потужних туристично-інноваційних кластерів і розбудову транспортного коридору до країн-членів ЄС. Відносна безпека цього регіону приваблює людей та бізнес-структури з інших регіонів. Наприклад, Львівська агломерація може стати, як польський Краків, центром інновацій, туризму та логістики, а Закарпатська агломерація – воротами до ЄС. Агломерації Центрального регіону України також мають значні перспективи розвитку. Зокрема, зручне розташування для транспортних і логістичних вузлів мають агломерації довкола Вінниці, Черкас і Полтави. Сильні позиції залишаються в Київській агломерації, адже, попри виклики війни, Київ залишається головним політичним та економічним центром країни. Київ за зразком Лондона може розвивати передмістя як нові житлові й бізнес-центри. Натомість Північний регіон, межуючи з країною-агресоркою росією, а також її союзницею білоруссю, знаходиться в зоні ризику. Утім, перспективним видається розвиток Чернігівської агломерації завдяки її вигідному розташуванню і близькості до Києва. Агломерації Східного регіону знаходяться в надскладній ситуації порівняно з агломераціями в тилкових регіонах. Однак Харків і Дніпро мають достатній потенціал для розвитку та модернізації, особливо з огляду на залучення міжнародної допомоги. Розташування Дніпровської агломерації в центрі країни створює умови для розвитку транспортної інфраструктури та логістики. Дніпровська агломерація є важливим промисловим осередком країни. Харків має потужну освітню та технічну базу, що дає змогу розвивати інновації та технології. Місто може, як німецький Дрезден після Другої світової війни, стати символом відновлення та технологічного розвитку. Загалом повоєнна потреба у відновленні та оновленні виробничих потужностей країни відкриває нові можливості для цих та інших агломерацій, які мають значний промислово-виробничий потенціал. У Південному регіоні важливо

розвивати Одеську агломерацію як логістичний та портовий хаб міжнародного значення (як німецький Гамбург, наприклад).

Висновки. Розвиток агломераційних процесів у регіонах України має свої особливості. У регіонах спостерігається нерівномірна урбанізація. Основним місцем локалізації міських агломерацій були насамперед промислові регіони. Великі міста стали центрами економічного, культурного та політичного життя, акумулюючи ресурси та можливості, тоді як передмістя і менші міста залишалися в гіршому стані. Попри наявність двох десятків міських агломерацій в Україні, діяльність їх досі залишається нерегламентованою через відсутність відповідного законодавства. Лише дві агломерації (Київська та Львівська) зуміли формалізувати процес створення і зареєструвати місцеві асоціації, а Львівська агломерація – ще й розробити власну стратегію розвитку. Зміна політичної та соціально-економічної ситуації в регіонах вносить свої корективи в динаміку розвитку агломераційних процесів в Україні. Агломерації, які віддалені від лінії фронту, стали більш інвестиційно привабливими та мають ширші можливості для власного розвитку. Львівська, Київська, Харківська, Одеська, Дніпровська та Закарпатська агломерації мають найбільші перспективи завдяки їхньому географічному розташуванню, економічним ресурсам і адаптації до світових урбаністичних тенденцій. Для успішного розвитку їм потрібні стратегічне планування, модернізація інфраструктури, залучення міжнародних інвестицій і врахування сучасних викликів, пов'язаних із війною.

У стратегічному баченні розвитку регіонів України роль агломерацій посилилася. У державних стратегіях регіонального розвитку України останнього десятиліття вони розглядаються як полюси регіонального зростання, здатні стимулювати інновації, залучати інвестиції та забезпечувати збалансований розвиток територій. В останній редакції Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки питання створення законодавчої бази функціонування агломерацій було поставлено на порядок денний.

Міські агломерації в Україні постають перед значними викликами, спричиненими наслідками війни, міграцією населення, руйнуванням інфраструктури та економічною нестабільністю. Сучасні виклики також відкривають нові можливості для перетворення агломерацій на двигуни соціально-економічного розвитку регіонів України. Це вимагає комплексного підходу: інвестування в безпеку та відновлення, підтримання соціальних і економічних ініціатив, а також інтегрування світових практик, ураховуючи локальні умови. Відбудова міст і прилеглих громад створює унікальний шанс для модернізації інфраструктури, упровадження інноваційних технологій та розвитку сталих рішень у сфері енергетики та транспорту. Посилена співпраця між органами влади, громадами та бізнесом, а також

залучення міжнародної допомоги здатні забезпечити новий етап розвитку міських агломерацій у регіонах України, перетворивши їх на провідні центри відновлення та зростання країни.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення зарубіжного досвіду інституційного забезпечення функціонування міських агломерацій та розроблення пропозицій для адаптування успішних практик до українських реалій.

Список використаних джерел

1. *Метрополітні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації*: монографія / наук. ред. М. І. Мельник; ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2016. 552 с.
2. *Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін*: монографія / ред.: К. Мезенцев, Я. Олійник, Н. Мезенцева). Київ: Фенікс, 2017. 438 с.
3. Боков В. *Теоретичні та методичні засади дослідження міських агломерацій*. Київ: Академперіодика, 2017. 282 с.
4. Павлова І. О. Сутність екзогенної та ендемогенної інклюзії сільсько-міських агломерацій України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. № 5. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-5-03-05>
5. Шустер Б. Перспектива розвитку та функціонування міських агломерацій в Україні. *Регіональні студії*. 2024. № 36. С. 69-76. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2024.36.11>
6. Мельник М., Лещух І. Стратегічні пріоритети інтегрованого просторового розвитку на основі активізації агломераційних процесів. *Modeling the development of the economic systems*. 2024. № 1. С. 163-169. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-11-23>
7. Baldwin R. *The great convergence: information technology and the new globalization*. Cambridge: Harvard University Press, 2016. 330 p.
8. Loibl W., Etmann G., Gebetsroither-Geringer E., Neumann H. M., Sanchez-Guzman S. Characteristics of Urban Agglomerations in Different Continents: History, Patterns, Dynamics, Drivers and Trends. *Urban Agglomeration*. 2018. Pp. 29-63. DOI: <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.73524>
9. Florida R. *The rise of the creative class*. New York: Basic Books, 2002. 581 p.
10. Cao Y., Zhang R., Zhang D. Urban Agglomerations in China: Characteristics and Influencing Factors of Population Agglomeration. *Chinese Geographical Science*. 2023. Vol. 33. Pp. 719-735. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11769-023-1368-7>
11. Otsuka A. *A new perspective on agglomeration economies in Japan*. Springer, 2017. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-981-10-6490-6.pdf>
12. Sachs J. *The Age of Sustainable Development*. Columbia University Press, 2015. 543 p.
13. Ahrend R., Lembecke A., Schumann A. The role of urban agglomerations for economic and productivity growth. *International productivity monitor*. 2017. Vol. 32. Pp. 161-179. URL: <https://ideas.repec.org/a/sls/ipmsls/v32y20179.html>

14. *Polycentricity in the European Union* / Eds.: J. Van Zeben, A. Bobić. Cambridge University Press, 2019. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108528771>

15. Urban Development. *World Bank Group*: Website. 03.03.2023. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/overview>

16. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2021 року: стат. зб. К.: Державна служба статистики України, 2021. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/05/zb_chuselnist%202021.pdf

17. Ткач С. М. Управління розвитком міст на засадах концепції Smart City у Західному регіоні України. *Регіональна економіка*. 2021. № 100(2). С. 91-99. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-2-9>

18. Про нас. *Київська агломерація*: сайт. 2024. URL: <https://www.kyivaglomeracia.org.ua/pro-nas>

19. Ткач С. *Стратегічне управління в культурі: Львівська агломерація*. Львів: Інститут стратегії культури, 2023. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WLUgr2C1Neoov-Ose3Sqm9DQH6VB91z/view>

20. У Львівській ОВА презентували проєкт Стратегії розвитку Львівської агломерації до 2027 року. *Львівська обласна військова адміністрація*: сайт. 13.10.2023. URL: <https://loda.gov.ua/news/81454>

21. Про затвердження Стратегічного плану підвищення конкурентоспроможності та економічного розвитку Одеської агломерації (субрегіону): рішення Одеської обласної ради від 26.08.2011 р. № 215-VI. *Одеська обласна рада*: сайт. URL: <https://oblrada.od.gov.ua/wp-content/uploads/215-VI.pdf>

22. Tkach S., Kolbaher J. *Wohnungsmarkt integration Ukrainischer Gefluchteter: Eine vergleichende Analyse von Wien und Lwiw*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2024. 292 s.

23. Tkach S., Giffinger R. A smart indicator concept for post-war resilient development of Ukrainian cities. *Rozwój regionalny i polityka regionalna*. 2024. Nr 68. S. 29-49. DOI: <https://doi.org/10.14746/trpr.2024.68.04>

24. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 р. № 1001. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-p#Text>

25. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-p#Text>

26. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-p#Text>

27. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.

Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

References

1. Melnyk, M. I. (Ed.) (2016). *Metropoliyni funktsiyi velykykh mist Ukrayiny: potentsial rozvytku ta perspektyvy realizatsiyi* [Metropolitan Functions of Large Cities of Ukraine: Development Potential and Prospects for Implementation]. Lviv: Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. [in Ukrainian].

2. Mezentsev, K., Oliynyk, Ya., & Mezentseva, N. (Eds.). (2017). *Urbanistychna Ukrayina: v epitsentri prostorovykh zmin* [Urban Ukraine: at the epicenter of spatial changes]. Kyiv: Phoenix. [in Ukrainian].

3. Bokov, V. (2017). *Teoretychni ta metodychni zasady doslidzhennya mis'kykh ahlomeratsiy* [Theoretical and methodological foundations of the study of urban agglomerations]. Kyiv: Academic periodicals. [in Ukrainian].

4. Pavlova, I. O. (2022). *Sutnist' ekzohennoyi ta endohennoyi inkluziyi sil's'ko-mis'kykh ahlomeratsiy Ukrayiny* [The essence of exogenous and endogenous inclusion of rural-urban agglomerations of Ukraine]. *Problemy suchasnykh transformatsiy. Seriya: Ekonomika ta upravlinnya – Problems of modern transformations. Series: Economics and Management*, 5. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-5-03-05> [in Ukrainian].

5. Shuster, B. (2024). *Perspektyva rozvytku ta funktsionuvannya mis'kykh ahlomeratsiy v Ukrayini* [Prospects for the development and functioning of urban agglomerations in Ukraine]. *Rehional'ni studiyi – Regional Studies*, 5, 69-76. [in Ukrainian].

6. Melnyk, M., & Leshchukh, I. (2024). *Stratehichni priorytety intehrovanooho prostorovoho rozvytku na osnovi aktyvizatsiyi ahlomeratsiynykh protsesiv* [Strategic priorities of integrated spatial development on the basis of activation of agglomeration processes]. *Modeling the development of the economic systems*, 1, 163-169. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-11-23> [in Ukrainian].

7. Baldwin, R. (2016). *The great convergence: information technology and the new globalization*. Cambridge: Harvard University Press.

8. Loibl, W., Etmann, G., Gebetsroither-Geringer, E., Neumann, H. M., & Sanchez-Guzman, S. (2018). *Characteristics of Urban Agglomerations in Different Continents: History, Patterns, Dynamics, Drivers and Trends*. In *Urban Agglomeration* (pp.29-63). DOI: <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.73524>

9. Florida, R. (2002). *The rise of the creative class*. New York: Basic Books.

10. Cao, Y., Zhang, R., & Zhang, D. (2023). *Urban Agglomerations in China: Characteristics and Influencing Factors of Population Agglomeration*. *Chinese Geographical Science*, 33, 719-735. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11769-023-1368-7>

11. Otsuka, A. (2017). *A new perspective on agglomeration economies in Japan*. Springer. Retrieved from <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-981-10-6490-6.pdf>

12. Sachs, J. (2015). *The Age of Sustainable Development*. Columbia University Press.
13. Ahrend, R., Lembcke, A., & Schumann, A. (2017). The role of urban agglomerations for economic and productivity growth. *International productivity monitor*, 32, 161-179. Retrieved from <https://ideas.repec.org/a/sls/ipmsls/v32y20179.html>
14. Van Zeben, J., & Bobić, A. (Eds.) (2019). *Polycentricity in the European Union*. Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108528771>
15. Urban Development (2023, Apr 03). World Bank Group: Website. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/overview>
16. Chysel'nist' nayavnoho naseleण्या Ukrayiny na 1 sichnya 2021 roku [Number of Present Population of Ukraine, as of January 1, 2021]: Statistical publication (2021). K.: State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/05/zb_chuselnist%202021.pdf [in Ukrainian].
17. Tkach, S. M. (2021). Upravlinnya rozvytkom mist na zasadakh kontseptsiyi Smart City u Zakhidnomu rehioni Ukrayiny [Urban development management based on the concept of Smart City in the Western region of Ukraine]. *Rehional'na ekonomika – Regional Economy*, 100(2), 91-99. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-2-9>. [in Ukrainian].
18. Pro nas [About us]. (2024). Kyiv agglomeration: Website. Retrieved from <https://www.kyivaglomeracia.org.ua/pro-nas> [in Ukrainian].
19. Tkach, S. (2023). Stratehichne upravlinnya v kul'turi: Lvivs'ka ahlomeratsiya [Strategic management in culture: Lviv agglomeration]. Lviv: Institute of Culture Strategy. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1WLUgr2C1Neoov-Ose3Sxqm9DQH6VB91z/view> [in Ukrainian].
20. U L'vivs'kiy OVA prezentuvaly projekt Stratehiyi rozvytku L'vivs'koyi ahlomeratsiyi do 2027 roku [The draft Strategy for the Development of the Lviv Agglomeration until 2027 was presented in the Lviv Regional Military Administration] (2023, Oct 13). Lviv Regional Military Administration: Website. Retrieved from <https://loda.gov.ua/news/81454> [in Ukrainian].
21. Pro zatverdzhennya Stratehichnoho planu pidvyshchennya konkurentospromozhnosti ta ekonomichnoho rozvytku Odes'koyi ahlomeratsiyi (subrehionu) [On Approval of the Strategic Plan for Improving the Competitiveness and Economic Development of the Odessa Agglomeration (Sub-region)] (2011). Decision of the Odessa Regional Council of Aug 26, 2011, 215-VI. Odessa Regional Council: Website. Retrieved from <https://oblrada.od.gov.ua/wp-content/uploads/215-VI.pdf> [in Ukrainian].
22. Tkach, S., & Kolbahe, J. (2024). Wohnungsmarkt integration Ukrainischer Geflüchteter: Eine vergleichende Analyse von Wien und Lwiw [Housing market integration of Ukrainian refugees: A comparative analysis of Vienna and Lviv]. Vienna: Publishing House of the Austrian Academy of Sciences. [in German].
23. Tkach, S., & Giffinger, R. (2024). A smart indicator concept for post-war resilient development of Ukrainian cities. *Rozwój regionalny i polityka regionalna – Regional development and regional policy*, 68, 29-49. DOI: <https://doi.org/10.14746/rrpr.2024.68.04>
24. Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi stratehiyi rehional'noho rozvytku na period do 2015 roku [On approval of the State Strategy for Regional Development for the period up to 2015] (2006). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2006, Jul 21, 1001. Legislation of Ukraine: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-п#Text> [in Ukrainian].
25. Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi stratehiyi rehional'noho rozvytku na period do 2020 roku [On Approval of the State Strategy for Regional Development for the Period up to 2020] (2014). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2014, Aug 06, 385. Legislation of Ukraine: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п#Text> [in Ukrainian].
26. Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi stratehiyi rehional'noho rozvytku na 2021-2027 roky [On Approval of the State Strategy for Regional Development for 2021-2027] (2020). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2020, Aug 05, 695. Legislation of Ukraine: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text> [in Ukrainian].
27. Konstytutsiya Ukrayiny [Constitution of Ukraine] (1996). Law of Ukraine, adopted on 1996, Jun 28, 254k/96-VR. Legislation of Ukraine: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

Надійшло 12.09.2024 р.